

Ethno-historical motifs (plots) in the musical art of Ukraine in second half of the 18th – early 19th century

Igor I. Kryvosheia

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

PhD in History, Professor (Ukraine)

e-mail: igorkryvosheia@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1429-8293>

ResearcherID Web of Science <https://www.webofscience.com/wos/author/record/X-2581-2019>

Scopus Author ID <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57218539738>

Abstract.

The purpose of the article is to study ethno-historical motifs in the musical art of Ukraine in the second half of the eighteenth and early nineteenth centuries, with a special emphasis on folk art and its influence on the development of orchestral, choral and individual musical performances. The article examines the cultural and social changes of this era and their impact on the evolution of kobza and bandura art, which served not only as a means of musical expression but also as an important element of preserving national identity and historical memory. The article describes in detail the ethno-historical motifs that were manifested through musical art, reflecting social moods, historical events and the heroic past of the nation. Considerable attention is paid to the analysis of the interaction of folk traditions with professional art forms, revealing the richness and diversity of folk art of that time. **The research methodology** is based on an integrated approach to the study of historical, musical and cultural aspects, using archival documents and scientific sources, which allows a comprehensive assessment of the influence of ethno-historical motifs on the formation of the cultural landscape of Ukraine in the period under study. Particular attention is paid to the role of kobzars and bandura players, who, by performing historical and contemporary themes, contributed to the preservation of national identity and the reproduction of cultural heritage. **The scientific novelty** of the study lies in an in-depth analysis of the contribution of musical groups and individual performers to the development of the region's art, with an emphasis on their interaction with folk traditions and professional music in the context of historical and cultural processes. **Conclusions.** The emphasise the importance of studying ethno-historical motifs in the musical art of the late eighteenth and early nineteenth centuries as key elements in the formation of Ukraine's cultural identity, pointing to the need for further research in this area to better understand the role of musical art in the contemporary cultural context.

Keywords: folk art, Ukraine, ethno-historical motifs (plots), kobza art, bandura art, musical art, socio-cultural space.

Етноісторичні мотиви (сюжети) в музичному мистецтві України другої половини 18 – початку 19 століття

Ігор Кривошея

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

кандидат історичних наук, професор (Україна)

e-mail: igorkryvosheia@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1429-8293>

ResearcherID Web of Science <https://www.webofscience.com/wos/author/record/X-2581-2019>

Scopus Author ID <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57218539738>

Анотація.

Метою статті є дослідження етноісторичних мотивів у музичному мистецтві України другої половини 18 – початку 19 століття з аналізом народної творчості та її впливу на розвиток оркестрових, хорових та індивідуальних музичних виступів. У статті розглянуто культурні та соціальні зміни цієї епохи та їх вплив на еволюцію кобзарського та бандурного мистецтва, що слугували не лише засобом музичного вираження, але й важливим елементом збереження національної ідентичності та історичної пам'яті; докладно висвітлено етноісторичні мотиви, які проявлялися через музичне мистецтво, відображаючи суспільні настрої, історичні події та героїчне минуле нації. Значну увагу приділено аналізу взаємодії народних традицій із професійними формами мистецтва, розкрито багатство та різноманітність народного мистецтва того часу. **Методологія** дослідження ґрунтується на

.....
комплексному підході до вивчення історичних, музичних і культурологічних аспектів із залученням архівних документів та наукових джерел, що дає змогу всебічно оцінити вплив етноісторичних мотивів на формування культурного ландшафту України в досліджуваний період. Особлива увага зосереджена на ролі кобзарів та бандуристів, які, виконуючи історичні та сучасні їм теми, сприяли збереженню національної самосвідомості та відтворенню культурного спадку. **Наукова новизна** дослідження полягає у глибокому аналізі внеску музичних колективів та індивідуальних виконавців у розвиток мистецтва регіону з акцентом на їх взаємодії з народними традиціями та професійною музикою в контексті історичних та культурних процесів. **Висновки** окреслюють важливість вивчення етноісторичних мотивів у музичному мистецтві кінця 18 – початку 19 століття як ключових елементів у формуванні культурної ідентичності України, засвідчують необхідність подальших досліджень у цій сфері для глибшого розуміння ролі музичного мистецтва в сучасному культурному контексті.

Ключові слова: народна творчість, Україна, етноісторичні мотиви (сюжети), кобзарське мистецтво, бандурне мистецтво, музичне мистецтво, соціокультурний простір.

Постановка проблеми. В історії української культури етноісторичні мотиви в музичному мистецтві України другої половини XVIII – початку XIX століття є важливим феноменом, що відкриває унікальні аспекти народного духу та ідентичності. Особливо значущими є традиції кобзарства та бандурного мистецтва, які не лише зберегли історичну пам'ять, але й відіграли ключову роль у формуванні культурної самобутності регіону. Попри велику цінність цих традицій, дослідження в цій сфері часто залишаються фрагментарними та потребують глибшого аналізу. Зокрема, варте уваги питання взаємовпливу народних традицій та офіційної культури, а також механізми передачі та збереження кобзарських та бандурних традицій у змінних історичних умовах.

Аналіз джерел і останніх досліджень. Аналіз останніх досліджень і публікацій у сфері етноісторичних мотивів у музичному мистецтві України другої половини XVIII – початку XIX ст. виявляє систематичне збагачення академічного діалогу і поглиблення розуміння цього багатогранного періоду. Наукові інтереси О. Ізваріної (Ізваріна, 2014, с. 171), зосереджені на джерелах та інтерпретації українського оперного мистецтва, відображають зростання інтересу до професійних музичних традицій періоду. Л. Корній (Корній, 1996, с.120), звертаючи увагу на значення шкільного театру для розвитку українського музично-драматичного мистецтва, робить важливий внесок у розуміння освітніх та культурних процесів того часу. Дослідження Л. Софронової (Софронова, 1996, с. 145), що звертаються до найдавніших форм національного театру, включаючи вертеп, розкривають важливі аспекти історичного розвитку театрального мистецтва в Україні. Дослідження О. Волосатих, В. Назаренка та Ю. Вілінського (Волосатих & Назаренко & Вілінський, 2019, с. 20) розширюють знання про музичне життя Правобережної України під окупацією Польщі. О. Матола (Матола, 2014, с. 62) охарактеризувала аматорську музично-театральну культуру України в період XVIII – XIX ст. Дослідниця Т. Публіка (Публіка, 2008, с. 237) спрямувала свої наукові дослідження на вивчення музичного мистецтва панських маєтків Поділля та кріпосних оркестрових колективів у маєтках Волинської та Київської губерній, що дає можливість докладніше розглянути музичне життя регіону. Попри значний внесок цих науковців, деякі аспекти народної творчості залишаються недостатньо дослідженими. Не повністю вивчена взаємодія між народними традиціями та професійним мистецтвом, вплив історичних подій на культурне життя регіону, а також роль індивідуальних митців у розвитку культурних традицій. Подальше дослідження кобзарського та бандурного мистецтва в контексті загальної культурної картини того періоду обіцяє бути особливо плідним і відкрити нові перспективи для розуміння унікальності та значення цих традицій для української та світової культурної спадщини.

Мета статті. Метою статті є дослідження етноісторичних мотивів у музичному мистецтві України другої половини XVIII – початку XIX століття з акцентом на аналізі розвитку музичного мистецтва, зокрема на оркестрових, хорових виступах та виступах індивідуальних виконавців; докладне розкриття еволюції кобзарського та бандурного мистецтва, їх значення у збереженні національної самобутності та відображенні історичного контексту епохи. Значну увагу приділено вивченню ролі цих музичних традицій у культурному та соціальному житті регіону, а також аналізу механізмів збереження і передачі музичної та драматичної спадщини, що сприяло формуванню національної ідентичності та самосвідомості.

Виклад основного матеріалу. У період від кінця XVIII до початку XX ст. Україна перебувала під владою двох імперій – Російської та Австро-Угорської. Більша частина її території входила до складу Російської імперії, де традиційна назва «Україна» була фактично витіснена. Лівобережну Україну іменували «Малоросією», Правобережну – «Південно-Західним краєм», а Південну – «Новоросією» (Грушевський, 1991, с. 452). Водночас до складу Австро-

Угорської імперії входили Галичина, Буковина та Закарпаття. Цей час став свідком активізації національної самосвідомості українців, процесу, який історики називають «національним відродженням України». Важливу роль у цьому процесі відіграла українська інтелігенція та невелика частина аристократії, яка не втратила надії на відновлення автономії України та пропагувала ідею національного відродження. Вона докладала зусиль до вивчення фольклору, традицій та обрядів України, збирала та зберігала історичні документи та інші джерела, пов'язані з історією, культурою та мовою країни.

Попри імперські зусилля з асиміляції, Правобережна Україна (а це територія сучасних Київської, Черкаської, Вінницької, Житомирської, Рівненської, Волинської, Хмельницької областей, а також частково Тернопільської та Одеської) відіграла значущу роль у збереженні та формуванні української національної ідентичності (Прищепа, 2013, с. 131). Незважаючи на інкорпорацію в Російську імперію та назву «Південно-Західний край», регіон підтримував унікальність своєї культурної спадщини, відображеної в народній творчості.

У другій половині XVIII – на початку XIX ст. Правобережна Україна стала ареною складних соціокультурних процесів, позначених активним розвитком народної творчості, освіти та мистецтва. Цей період відзначався, зокрема, появою значущих історичних та літературних творів, що змальовували козацький дух та національну самобутність. XVIII століття ознаменувалося розквітом козацького літописання, особливе місце серед якого посідають літописи Самовидця, Г. Граб'янки, твори С. Величка, які, хоч і мають близькість до мемуарної літератури, становлять цінність для збереження козацьких традицій та історичної пам'яті (Шевчук, 1990, с. 184).

XVIII століття увійшло в історію України як час соціальних потрясінь і культурного розквіту. Для періоду властиві могутні гайдамацькі повстання та активні опришківські рухи в Галичині й на Закарпатті, територіях, що входили до складу Австро-Угорської імперії. Політичні економічні турбуленції, зокрема посилення закріпачення, позначилися на становищі українського селянства, спонукаючи до розквіту народної творчості як форми самовираження та протесту. М. Драгоманов підкреслював, що український народ у своєму опорі проти іноземного гніту більше спирався на соціально-економічні мотиви, а не на політичні чи національні (Драгоманов, 1970, с. 121). Це вилилося в різноманітність народних пісень, серед яких особливе місце займають чумацькі, що виникли в контексті майнового розшарування та появи категорії чумаків-наймитів та бурлаків.

Чумацькі пісні, які часто були гумористичними і танцювальними, вирізнялися широким діапазоном мелодій (октава і більше) та розвиненою культурою сольного чоловічого співу. Типові зачини пісень, такі як «Ой вже ж чумак дочумакувався» (Ревуцький, 2003, с. 111), не тільки розважали, але й відображали соціальні реалії та психологію народу. Паралельно з цим культурний ландшафт України XVIII – XIX ст. ознаменувався інтенсивною взаємодією різнонаціональних музичних елементів, особливо в контексті армійського життя. Вербунок¹, як форма рекрутського набору, сприяв розвитку інструментальної музики, зокрема стилю «вербункош» в Угорщині. Цей стиль, що охоплював діапазон від циганських оркестрів аж до творів Ференца Ліста (1811–1886) та Йоганнеса Брамса (1833–1897), свідчив про глибокий вплив музики на культурний розвиток європейського регіону (Ференц, 2011, с. 165).

Гуртовий спів, що спирався на підголосково-поліфонічне та гомофонно-гармонічне багатоголосся, становив особливість Правобережжя, Поділля та Волині. Традиційні пісні, такі як «А в полі тополя» чи «Ой при долинці», відображали багатство і різноманітність музичної культури цього регіону. Особливе місце в культурному житті займала музична творчість. Пісні, зокрема «Їхали козакі із Дону додому», «Ой у полі та й жєнці жнуть», «Їхав козак за Дунай» (Барвінський, 1937, с. 67), думи, танці відігравали важливу роль у формуванні національної ідентичності, переплітаючись з історичними реаліями та відображаючи козацьке сприйняття світу. Пісні та думи, сповнені пафосом боротьби проти гнобителів, були своєрідною духовною зброєю проти загарбників. Важливим внеском у розвиток національної культури стали творчі здобутки кобзарів та бандуристів, які – часто колишні козаки – брали активну участь у створенні пісень і дум. Цей період також позначений появою «Енеїди» І. Котляревського – першого твору, написаного розмовною українською мовою, зокрема її полтавським діалектом (Підгорбунський, 2003, с. 170).

У другій половині XVIII ст. український пісенний фольклор збагатився значною кількістю творів, зберігаючи при цьому спадщину попередніх століть. Цей період характеризується розвитком різних жанрів фольклору, включаючи героїчний епос, ліро-епічні пісні, балади,

¹ Слово «вербунок» – нім. «werbung» – вербування. Рекрутський набір угорців до австрійської армії. В історії згадується, що людей під час рекрутського набору угорців до австрійської армії споювали алкоголем, змушували голосно слухати музику і танцювати. Відтак безліч народних пісень присвячено цьому історичному епізоду.

.....
козацькі, чумацькі та бурлацькі пісні, а також любовно-ліричні, жартівливі, сатиричні й танцювальні пісні. Нові історичні пісні, такі як «Ой з-за гори, з-за Лиману» та «Ох і не гаразд, Запорожці» (Іваницький, 1997, с. 49), з'являються в цей час як відображення історичних подій, зокрема зруйнування Запорізької Січі та перехід козаків за Дунай. В українській музиці другої половини XVIII ст. виникає новий жанр – міська пісня-романс. Перші нотні публікації українських пісень зробив Василь Трутовський, що стало важливим кроком у збереженні та розвитку українського пісенного мистецтва. Микола Лисенко (1842–1912) пізніше публікував українські пісні-романси, включаючи такі твори, як «Ох, і не стелися, хрещатий барвінку», «Ой глибокий колодязю, золотії ключі» та «Ой у полі криниченька» (Лисенко, 1954, с. 26), для яких характерна яскрава емоційність та мелодичне багатство.

Особливо важливим було те, що ці пісні не обмежувалися лише однією верствою суспільства. Вони розповсюджувалися від селянських хат до панських маєтків, від церков до міських ринків, стаючи об'єднувачим елементом між різними соціальними групами та регіонами Правобережжя. Такі пісні, як «Рева та стогне Дніпр широкий» Шевченка або «Ні, мамо, не можна нелюба любити» Гребінки, стали символами української душі та втіленням народної творчості того часу (Антонович, 1993, с. 56).

Незважаючи на соціальні та економічні зміни, які відбувалися на Правобережжі в кінці XVIII – початку XIX ст., народна творчість не втратила своєї сили. Навпаки, вона продовжувала розвиватися, збагачуючи українську культурну спадщину. Музика і поезія, тісно переплетені між собою, продовжували бути важливим засобом збереження та передачі народних традицій, історії та цінностей, формуючи неперервний культурний потік, який переходив з покоління на покоління.

Друга половина XVIII – початок XIX ст. були періодом значного культурного розквіту України, в якому музика та поезія відігравали особливо важливу роль. У цей час українська пісенна культура не тільки зберігала традиційні народні сюжети, але й активно розвивалася, вбираючи в себе нові літературні та музичні впливи. Західноєвропейська музика XVIII ст. також не залишилася осторонь від впливу українського мелосу. Творчість композиторів, таких як Йозеф Гайдн (1732–1809) та Йоганн Себастьян Бах (1685–1750), містить ремінісценції української мелодики, засвідчуючи тісний культурний зв'язок України з широким європейським культурним простором (Ломоносова, 2009, с. 244).

Отже, XVIII – XIX ст. для України були періодом інтенсивного культурного розвитку, де народна творчість, зокрема музика, стала виразником соціальних настроїв, водночас збагачуючись новими віяннями та впливаючи на культурні процеси на міжнародному рівні. Ці музичні традиції слугували не лише засобом збереження історичної пам'яті, але й інструментом відтворення визвольних традицій та боротьби за національну ідентичність. Пісні, що передавалися з покоління на покоління, відображали життєві перипетії, мудрість та духовні прагнення українського народу, відіграючи ключову роль у збереженні унікального культурного коду нації.

Правобережна Україна мала глибоко закорінені державницькі традиції, які, незважаючи на колоніальний режим Польщі та внутрішній опір, збереглися протягом століть. Музичне мистецтво, особливо кобзарське та бандурне, відіграло ключову роль у цьому процесі збереження. Напередодні Коліївщини 1768 р. кобзарі й бандуристи, попри заборони польських властей, ходили по селах і містах, виконуючи думи про Б. Хмельницького та на інші визвольні теми (Бутич, 1970, с. 219). Ці виступи були не просто виявом музичної культури, але й актом суспільно-політичного спротиву, що наголошувало на силі музики як інструменту національної ідентичності та солідарності. Улітку 1768 р., коли спалахнула Коліївщина, музиканти, зокрема кобзарі та бандуристи, стали одними з головних голосів народного опору. Шляхта побоювалася, що музика, яка надихає на боротьбу, може сприяти об'єднанню народних мас Правобережжя і Лівобережжя, що призведе до формування нової української державності. М. Залізняк, один з керівників повстання, відновлюючи давні традиції козацької автономії, проголосив край Гетьманщиною (Liprotan, 1842, с. 32). Музиканти піснями та думами сприяли поширенню цього ідеалу, ставши невід'ємною частиною визвольного руху. Традиції, які зберігалися і розвивалися через музичне мистецтво Правобережної України, продовжували відігравати важливу роль у суспільно-політичному житті регіону навіть після входження краю до складу Російської імперії наприкінці XVIII ст. Ці традиції збереглися та продовжили надихати покоління українців на збереження своєї культури, історії та ідентичності, підкреслюючи значення музики як потужного засобу суспільно-політичного вираження.

Епоха романтизму в Західній Європі принесла із собою зростання інтересу інтелігенції до історичної долі свого народу, сприяючи формуванню національної самосвідомості українців. Видатними представниками української літератури XVIII ст. були Феофан Прокопович (1681–1736) та Григорій Сковорода (1722–1794). Феофан Прокопович був прихильником теорії «освіченого абсолютизму» і розглядав відносини між монархом і підданими як відносини між

батьком і дітьми. Його творчість включає трагікомедію «Владимир», присвячену прийняттю християнства Руссю. Окреме місце в історії українського музичного фольклору займає Григорій Сковорода (Чижевський, 1998, с. 392), який був не тільки видатним філософом, але й талановитим музикантом. Його пісні зі збірки «Сад божественних пісень» стали популярними і поширювалися як народні, відображаючи глибину почуттів та емоційну експресивність української народної лірики.

У другій половині XVIII століття освітній процес в Україні зазнав значних змін, зокрема у сфері музичної освіти. Музичне мистецтво також розвивалося і через діяльність кобзарів, лірників, сопілкарів, цимбалістів, які часто об'єднувалися в ансамблі, відомі як «троїсті музики», для виступів на святах і весіллях. Освітні заклади, такі як початкові школи при церквах та духовні семінарії, відігравали ключову роль у підвищенні рівня музичної грамотності населення, акцентували увагу на навчанні церковного співу. Це сприяло розвитку хорового виконавства, яке стало важливою складовою музичного життя в таких містах, як Київ, Чернігів, Переяслав, Глухів, Стародуб, Ніжин, Львів та інші, обслуговували різноманітні урочисті церемонії, військові походи, панські розваги (Грица, 1979, с. 146).

У XVIII ст. Україна стала ареною значних соціокультурних трансформацій, де традиційні форми народної творчості збагачувалися класичними елементами, особливо в музичному мистецтві. Освіта відіграла значну роль у професіоналізації музичного мистецтва. На основі теоретичних праць композитора Миколи Дилецького, зокрема його «Граматика музикальної», підготовку музикантів-виконавців, регентів, педагогів-теоретиків, композиторів здійснювали Києво-Могилянська академія, Харківський колегіум та музичні школи при монастирях і духовних семінаріях (Дилецький, 1970, с. 59).

Наприклад, Києво-Могилянська академія вирізнялася великим хором, чисельність якого іноді досягала 300 осіб, а також мала свій оркестр на майже 100 осіб (Козицький, 1971, с. 86). Вихованці академії отримували навчання в нотній грамоті, церковному співу та грі на музичних інструментах. Випускники академії, мандрівні дяки та спудеї поширювали набуті знання та музичні твори, такі як канти та псалми, по всій країні. Це створило передумови для культурного розквіту, що відбувся під час епохи культурно-національного відродження.

Друга половина XVIII – початок XIX ст. для України стали часом активного культурного розвитку, в якому народна творчість, освіта та мистецтво тісно перепліталися, формуючи основу для національного відродження і самоідентифікації. Отже, незважаючи на складність історичних подій, українська культура продовжувала розвиватися.

Згідно з царським наказом, 1738 р. у місті Глухів, тодішній столиці наказного гетьмана Кирила Розумовського, була створена співацька школа. Ця школа зміцнила міцні зв'язки із західноєвропейською музикою. Глухів відомий також найбільшою у Східній Європі нотною бібліотекою. З 1753 року капельмейстером при дворі в Глухові став композитор і диригент Андрій Рачинський (1724–1794), який отримав свою музичну освіту у Львові. При дворі Кирила Розумовського (1728–1803) діяв оркестр і театр, де ставили популярні італійські опери того часу (Щербаківський, 1924, с. 10), а також створено значущі музичні колективи під керівництвом Андрія Рачинського, який писав духовні концерти нового класичного стилю (Лапсюк, 1999, с. 22). Слід згадати про Андрія Кириловича Розумовського (1752–1836), сина гетьмана, який успадкував від батька любов до музики та зробив значний внесок у розвиток музичного мистецтва в Європі, зокрема через співпрацю з Йозефом Гайдном та Людвігом ван Бетховеном (1770–1827). Тож друга половина XVIII ст. була періодом бурхливого розвитку музичної освіти та виконавства в Україні, що підтверджено активною діяльністю освітніх закладів, академії, хорів та оркестрів, а також плідною співпрацею з іноземними музикантами та композиторами.

Освітній простір Правобережної України другої половини XVIII – початку XIX ст. був тісно переплетений з народною творчістю, він слугував не лише осередком знань, а й зберігачем і транслятором національних культурних традицій. У цей період на тлі соціальних і політичних змін освітній процес на Правобережжі виходив за рамки простої алфабетизації, інтегруючи в себе елементи народної творчості, зокрема кобзарське та бандурне мистецтво, та стаючи платформою для формування національної ідентичності. Значну роль у цьому процесі відіграли народні школи, які, як підкреслював М. Барсов (Барсов, 1864, с. 53), були не лише освітніми закладами, а й центрами збереження та розвитку народної культури та мистецтва. Тогочасне шкільництво відображало складні соціальні процеси, пов'язані з національно-визвольними змаганнями та культурним розвитком, як це зауважує Хв. Тітов (Тітов, 1924, с. 133). У польській історіографії, зокрема у працях Ю. Лукашевича (Łukaszewicz, 1851, с. 217), зазначено, що освітні заклади на Волині були важливими центрами збереження національної культурної спадщини.

Перед анексією Російською імперією освіта на Правобережній Україні, як зазначає В. Біднов (Біднов, 1993, с. 40), зазнавала значних змін, але ці трансформації слід розглядати не тільки як зовнішні впливи, але і як внутрішні зусилля щодо збереження та розвитку народної культури та освіти. Ці зусилля, які чітко вказує у своїх дослідженнях О. Удод (Удод, 1970, с. 75),

були тісно пов'язані з народною творчістю та національною самосвідомістю. У контексті «Історії української культури» (Патон, 2008, с. 456), зокрема томів, присвячених Подільському регіону, освіту розглянуто як важливий елемент культурного розвитку, що відображає тенденції та зміни в народній творчості та культурній ідентичності Правобережжя. Це особливо помітно на прикладі розвитку народних шкіл та парафіяльних училищ, які, створені на місцеві кошти, сприяли розвитку освіти і водночас збереженню і розвитку народної творчості. Отже, освіта на Правобережній Україні в другій половині XVIII – на початку XIX ст. була не лише засобом навчання, але й могутнім інструментом збереження та розвитку народної культури, відіграла ключову роль у формуванні національної ідентичності та самосвідомості.

Цей період також був значущим для української професійної музики. Із глухівської музичної школи вийшли такі видатні композитори, як Максим Березовський (1745–1777), Дмитро Бортнянський (1751–1825) та Артемій Ведель (1767–1808), які досягли значного успіху у світській музиці. Їхні твори розвивалися відповідно до стильових процесів, які мали місце в тогочасній європейській музиці. Ці композитори здобули значні заслуги у сфері церковної музики та прославилися на рівні тогочасних західноєвропейських композиторів. Максим Березовський (Степаненко, 1995, с. 6), наприклад, був автором опери «Демофонт», яку вперше поставили 1773 р. в італійському місті Ліворно. Він відомий також як творець класичного типу хорового концерту, а його музика позначена впливом української пісенності. Дмитро Бортнянський (Іванов, 1980, с. 81), капельмейстер придворної капели в Петербурзі, написав велику кількість відомих церковних творів, включаючи 35 концертів на чотири голоси та 10 концертів на два хори. Його творчість нараховує 70 концертів, 2 літургії, хорові твори, опери та твори для фортепіано та інструментальних ансамблів. Бортнянський також започаткував жанр камерної концертної симфонії, а його сольні пісні-романси та канти стали важливими елементами української музичної культури. Артемій Ведель (Кук, 1971, с. 12), відомий своїми церковними концертами, зробив значний внесок у розвиток української церковної музики.

Отже, М. Березовський, Д. Бортнянський та А. Ведель стали видатними представниками нового стилю в українській музиці, розробляли сентименталістські риси і створювали духовні концерти нового класичного стилю. Їх творчість є важливою частиною культурної спадщини і продовжує захоплювати слухачів своєю високою мистецькою цінністю та виразністю.

На початку XIX ст. унікальність української фольклористики відкрила збірка «Опыт собрания старинных малороссийских песен» (Цертелев, 1819, с. 64) від М. Цертелєва (1790–1869). Автор перший, хто опублікував українські думи, записані на Полтавщині безпосередньо від бандуриста. М. Цертелєв, описуючи малоросійські пісні, дав їм таку характеристику: «Скрізь видно в них природу, скрізь чути розмови дійових осіб і рідко дуже рідко автора...» (Цертелев, 1819, с. 5). Опубліковані думи передають унікальність та витонченість українського епосу, в яких розкривається щирість та відданість «народної душі». Наступним діячем, який зібрав та опублікував український фольклор, став М. Максимович (1804–1873). Світ побачили «Малороссийские песни» 1827 р. (Максимович, 1827, с. 234). У цій збірці автор не тільки подав тексти українських народних пісень, але ще й тексти дум, де кожна дума була присвячена певній історичній події (діяльності козаків, гетьмана Б. Хмельницького тощо). Збірка «Малороссийских песен» стала унікальним відкриттям багатогранності та багатства української пісні. Підсумовуючи, згадаємо слова відомого діяча П. Куліша: «Ледь чи князь Цертелєв і пп. Максимович, Срезневський, Лукашевич і Метлинський будуть так довго жити в літературних переказах за своїми творами, як за записаними і виданими ними народними піснями» (Куліш, 1856, с. 221).

Кінець XVIII – початок XIX ст. стали переломним періодом для українського кобзарського та бандурного мистецтва. Тоді ж спостерігався занепад кобзарсько-лірницьких спільнот, що спричинило зміни у традиціях та репертуарі музикантів. Замість історичних дум та пісень популярністю стали користуватися жартівливі та сатиричні композиції, а також танцювальні мелодії. Важливою рисою цього періоду був розквіт співацьких братств, які підтримували регіональні кобзарські традиції. Серед них особливе місце займали старцівські товариства та кобзарські цехи, такі як у містечку Літки (Гримич, 1992, с. 14). Ці спільноти відігравали важливу роль у передачі музичних навичок та збереженні культурного спадку. Основними методами навчання були передача знань від старших до молодших музикантів, виховання поваги до традицій, а також ритуал «визвілки», що символізував перехід учня до самостійного виконавства (Мартинова, 1999, с. 70). Важливий внесок у розвиток кобзарства зробили освітні інституції Чернігівщини, зокрема Глухівська школа співів та Чернігівський колегіум. Вони стали центрами професіоналізації та інновацій у мистецтві кобзарів та бандуристів. Протягом цього часу кобза та бандура пройшли значні трансформації: відбулася модернізація інструментів, збільшення кількості струн та зміна форми корпусу. Ці зміни відкрили нові можливості для розвитку унікальних українських інструментів і збагатили їхній звуковий спектр. Отже, період кінця XVIII –

початку XIX століття став епохою значних змін та розвитку в кобзарському та бандурному мистецтві, що вплинуло на подальшу еволюцію цих традицій в українській культурі.

Висновки. Період кінця XVIII – початку XIX ст. став свідком розквіту музичного мистецтва, коли музика та мистецтво зберігали та відновлювали національні традиції, державні прагнення та опір колоніальному гніту. Дослідження підкреслило багатство та різноманітність форм народного мистецтва, поширених у цю епоху, приділивши особливу увагу сферам кобзарського (бардівського) та бандурного (різновид лютневої) мистецтв. Розвідка засвідчує, що цей період був позначений яскравим злиттям традиційного фольклору з новими тенденціями, адаптацією до соціально-політичних змін того часу. Кобзарсько-бандурна музика, глибоко вкорінена в культурний етос українського народу, відіграла вирішальну роль у збереженні та поширенні національної самосвідомості, історії та фольклору. Крім того, дослідження висвітлило складність взаємодії між народними традиціями та професійними формами мистецтва регіону, проливши світло на значний, але недостатньо вивчений вплив історичних подій на культурне життя та еволюцію окремих митців та їхній внесок у культурні традиції. Епоха ознаменувала яскравий розвиток музичної освіти та виконавства в Україні. Отже, період кінця XVIII – початку XIX століття на Правобережній Україні був часом значного культурного розквіту, де музика та поезія відігравали ключову роль у формуванні національної ідентичності та підтримці культурних традицій в умовах соціальних і політичних трансформацій.

Джерела та література:

- Lippoman, J.** (1842). Bunt hajdamaków na Ukrainie w r. 1768 opisany przez J.Lippomana. *Obraz polaków i Polski*. T.15. Poznań. S.32, 34, 6.
- Łukaszewicz, J.** (1851). Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do roku 1794. Poznań, T. 3. S.217.
- Антонович, Д.** (1993). *Українська культура*. Лекції за редакцією Дмитра Антоновича. Пам'ятки історичної думки України. Київ: Либідь. 592 с.
- Барвінський, В.** (1937). Огляд історії української музики. *Історія української культури*. Грудень. Зшиток XV. Львів: Вид-во І. Тиктора. С. 67-69.
- Барсов, Н.** (1864). Народные школы в Юго-Западном крае. Очерк их учреждения устройства и современного состояния. СПб. 103 с.
- Біднов, В.** (1993). Школа й освіта на Україні. *Українська культура: лекції за ред. Дм. Антоновича / Упор. С. В. Ульяновська; вст. ст. І. М. Дзюби; перед. сл. М. Антоновича; дод. С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського*. К.: Либідь. С. 40-71.
- Бутич, І.** (1970). *Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст.: Збірка документів*. Київ. 660 с.
- Волосатих О., Назаренко В., Вілінський Ю.** (2019). Вітольд Малішевський у музичному житті України та Польщі. *Часопис Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського : науковий журнал*. № 2 (43). С.20-48.
- Гримич, М.** (1992). Виконавці українських дум. *Родовід*. №3. С. 14-21.
- Грица, С.** (1979). *Мелос української народної епіки*. Київ: Наук. думка. 338 с.
- Грушевський, М.** (1991). *Історія України-Руси* : в 11 т. Т. 1. Київ. 648 с.
- Дилецький, М.** (1970). *Граматика музикальна / підготовка до видання, післямова, додатки* О.С. Цалай-Якименко. Київ. ХСІV+110 с.
- Драгоманов, М.** (1970). *Література російська, великоруська, українська і галицька. Літературно-публіцистичні праці: у 2 т. Т. І*. Київ. 531 с.
- Іваницький, А.** (1997). *Українська музична фольклористика (методологія і методика)*. Київ: Заповіт. 392 с.
- Іванов, В.** (1980). *Дмитро Бортнянський*. Київ. 142 с.
- Ізваріна, О.** (2014) Історіографія процесу формування українського оперного мистецтва першої половини XIX ст. *Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф., 16-17 жовт. 2014*. С.171-178.
- Козицький, П.** (1971). *Спів і музика в Київській академії за 300 років її існування*. Київ. 148 с.
- Корній, Л.** (1996). *Історія української музики*. Ч. 1: Від найдавніших часів до середини XVIII ст. Київ ; Харків ; Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коць. 314 с.
- Кук, В.** (1971). *Артем Лук'янович Ведель (Ведельський): Матеріали на допомогу лекторові*. Київ. 24 с.
- Кулиш, П.** (1856). *Записки о Южной Руси*. Т.1. Санкт-Петербург. 322 с.
- Лапсюк, В.** (1999). Гаврило Андрійович Рачинський. *Український музичний архів*. Вип. 2. Київ. С.22-129.
- Лисенко, М.** (1954). *Зібрання творів у 20 т. Т. XVII*. Київ: Мистецтво.
- Ломоносова, Н.** (2009). Йозеф Гайдн і його стиль в XX столітті. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти: Збірник наукових праць*. Вип. 27. С. 242-249.

-
- Максимович, М.** (1827). *Малороссийские песни, изданные М. Максимовичем.* М.: В Тип. Августа Семена. 234 с.
- Мартінова, Т.** (1999). *Вплив кобзарства на формування національної самосвідомості українців / Дис... канд. філософ. наук.* Київ. 170 с.
- Матола, О.** (2014). Аматорська музично-театральна культура України: історіографія дослідження. *Вісник КНУКіМ. Серія «Мистецтвознаство»,* (30), С. 62–68. <https://doi.org/10.31866/2410-1176.30.2014.159824>
- Підгорбунський, М.** (2003). Кобзарі та бандуристи в Україні. *Київська старовина.* № 4. С.170-175.
- Прищепа, О.** (2013). Міста Правобережної України кінця XVIII–початку XX ст.: сучасний стан досліджень та перспективи вивчення. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки.* № 12, С. 131-139.
- Публіка, Т.** (2008). Розвиток музичного виконавства у панських маєтках на теренах Поділля XVIII – початку XIX ст. *Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознаство.* Вип. XII–XIII. С. 237-240.
- Ревуцький, Д.** (2003). Чумацькі пісні. *Дмитро Ревуцький. Микола Лисенко. Повернення першоджерел.* Київ. 320 с.
- Скрипник, Г.** (2008). *Історія української культури: У 5-ти т.* Т. 4. Кн. 1: Українська культура першої половини XIX століття. Київ: Наук. думка. 1008 с.
- Софронова, Л.** (1996). *Старинный украинский театр.* М.: РОССПЭН. 327 с.
- Степаненко, М.** (1995). Соната для скрипки і чембало Максима Березовського. *Український музичний архів.* Вип. 1. Київ. С. 6-8.
- Тітов, Хв.** (1924). *Стара вища освіта в Київській Україні XVI – початку XIX в.* Київ: Друк. КАН. 432 с.
- Удод, О.** (1970). Джерела з історії освіти на Україні наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. *Архіви України.* № 4. С.75-77.
- Ференц, Л.** (2011). *Українська музична енциклопедія /* Гол. редкол. Г. Скрипник. Київ : ІМФЕ НАН України. Т. 3 : [Л – М]. 627 с.
- Цертелев, М.** (1819). *Опыт собрания малороссийских песен /* [уклад., авт. передм. «О старинных малороссийских песнях» та приміт. М. А. Цертелев]. С.-Петербург: Тип. К. Крайя. 64 с.
- Чижевський, Д.** (2004). *Філософія Г. С. Сковороди.* Харків. 272 с.
- Шевчук, В.** (1990). Самійло Величко та його літопис. *Дорога в тисячу років : роздуми, статті, есе.* Київ: Рад. письменник. С.184-208.

References:

- Antonovych, D.** (1993). *Ukrainska kultura. Lektsii za redaktsiieiu Dmytra Antonovycha. Pamiatky istorichnoi dumky Ukrainy.* [Ukrainian culture. Lectures edited by Dmytro Antonovych. Monuments of historical thought of Ukraine]. Kyiv. 592 s. [in Ukrainian].
- Barsov, N.** (1864). *Narodnie shkoli v Yugo-Zapadnom krae.* [Public schools in the Southwestern region]. *Ocherk ykh uchrezhdeniya ustroystva y sovremennoho sostoianiya.* SPb. 103 s. [in Russian].
- Barvynskiy, V.** (1937). *Ohliad istorii ukrainskoi muzyky.* [Review of the history of Ukraine music]. *Istoriia ukrainskoi kultury. Hruden. Zshytok XV.* Lviv: Vyd-vo I. Tyktora. S. 67-69. [in Ukrainian].
- Bidnov, V.** (1993). *Shkola y osvita na Ukraini.* [School and Education in Ukrainian]. *Ukrainska kultura: lektsii za red. Dm. Antonovycha / Upor. S. V. Ulianovska; vst. st. I. M. Dziuby; pered. sl. M. Antonovycha; dod. S. V. Ulianovskoi, V. I. Ulianovskoho – Ukrainian culture: lectures edited by Dm. Antonovych / Upor. S. V. Ulyanovska; inst. Art. I. M. Dzyuba; before. sl. M. Antonovych; Add. S. V. Ulyanovska, V. I. Ulyanovska..* K.: Lybid. S. 40-71. [in Ukrainian].
- Butych, I.** (1970). *Haidamatskyi rukh na Ukraini v XVIII st.: Zbirka dokumentiv.* [The Haidamak movement in Ukraine in the eighteenth century: Collection of documents]. Kyiv. 660 s. [in Ukrainian].
- Chyzhevskiy, D.** (2003). *Filosofiiia H. S. Skovorody.* [Philosophy of H. S. Skovoroda]. Kharkiv. 272 s. [in Ukrainian].
- Drahomanov, M.** (1970). *Literatura rosiiska, velykoruska, ukrainska i halytska II Drahomanov M. P. Literaturno-publitsystychni pratsi: u 2 t.* [Literature of Russian, Great Russian, Ukrainian and Galician II Drahomanov M. P. Literary and journalistic works: in 2 volumes]. T.I. Kyiv. 531 s. [in Ukrainian].
- Dyletskyi, M.** (1970). *Hramatyka muzykalna / pidhotovka do vydannia, pisliamova, dodatky O.S. Tsalai-Yakymenko.* [Musical grammar / preparation for publication, afterword, appendices by O. S. Tsalai-Yakymenko]. Kyiv. XCIV+110 s. [in Ukrainian].

- Ferents, L. (2011).** *Ukrainska muzychna entsyklopediia [Ukrainian music encyclopaedia]*. Hol. redkol. H. Skrypnyk. Kyiv : IMFE NAN Ukrainy. T. 3 : [L – M]. 627 s. [in Ukrainian].
- Hrushevskiy, M. (1991).** *Istoriia Ukrainy-Rusy: v 11 t. [History of Ukraine-Rus: in 11 volumes]*. T. 1. Kyiv. 648 s. [in Ukrainian].
- Hrymych, M. (1992).** *Vykonavtsi ukrainskykh dum. [Performers of Ukrainian dumas]*. *Rodovid – Pedigree*. №3. S. 14-21. [in Ukrainian].
- Hrytsa, S. (1979).** *Melos ukrainskoi narodnoi epiky. [Melos of Ukrainian folk epics]*. Kyiv: Nauk. dumka. 338 s. [in Ukrainian].
- Ivanov, V. (1980).** *Dmytro Bortnianskyi. [Dmytro Bortnyansky]*. Kyiv. 142 s. [in Ukrainian].
- Ivanytskyi, A. (1997).** *Ukrainska muzychna folklorystyka (metodolohiia i metodyka). [Ukrainian musical folklore studies (methodology and techniques)]*. Kyiv. 392 s. [in Ukrainian].
- Izvarina, O. (2014)** *Istoriografia protsesu formuvannia ukrainskoho opernoho mystetstva pershoi polovyny XIX st. [Historiography of the process of formation of Ukrainian opera art in the first half of the XIX century]*. *Profesiina mystetska osvita i khudozhnia kultura: vyklyky XXI stolittia : mater. Mizhnarod. nauk.-prakt. konf., 16-17 zhovt. 2014. - Professional art education and artistic culture: challenges of the 21st century: Mater. International science and practice conference, October 16-17, 2014*. S. 171-178. [in Ukrainian].
- Kornii, L. (1996).** *Istoriia ukrainskoi muzyky. [History of Ukrainian music]*. Ch. 1: Vid naidavnishykh chasiv do seredyny XVIII st. Kyiv ; Kharkiv ; Niu-York : Vyd-vo M. P. Kots. 314 s. [in Ukrainian].
- Kozytskyi, P. (1971).** *Spiv i muzyka v Kyivskii akademii za 300 rokiv yii isnuvannia. [Singing and music in the Kyiv Academy for 300 years of its existence]*. Kyiv. 148 s. [in Ukrainian].
- Kuk, V. (1971).** *Artem Lukianovych Vedel (Vedelskyi). [Artem Lukianovych Vedel (Vedelsky)] : Materialy na dopomohu lektorovi - Materials to help the lecturer*. Kyiv. 24 s. [in Ukrainian].
- Kulish, P. (1856).** *Zapiski o Yuzhnoi Rusi. [Notes on Southern Rus]*. T.1. Sankt-Peterburg. 322 s. [in Russian].
- Lapsiuk, V. (1999).** *Havrylo Andriiovych Rachynskiy. [Havrylo Andriiovych Rachynskiy]*. *Ukrainskyi muzychnyi arkhiv – Ukrainian Music Archive Vyp. 2*. Kyiv. S. 22-129. [in Ukrainian].
- Lippoman, J. (1842).** *Bunt hajdamaków na Ukrainie w r. 1768 opisany przez J.Lippomana. [Bunt hajdamaków na Ukrainie w r. 1768 opisany przez J.Lippomana]*. *Obraz polakow i Polski. T.15. Poznani*. S.32, 34, 6. [in Poland].
- Lomonosova, N. (2009).** *Yozef Haidn i yoho styl v XX stolitti. [Joseph Haydn and his style in the 20th century]*. *Problemy vzaiemodii mystetstva, pedahohiky ta teorii i praktyky osvity: Zbirnyk naukovykh prats – Problems of interaction between art, pedagogy and theory and practice of education: Collection of scientific papers*. Vyp. 27. S. 242-249. [in Ukrainian].
- Łukaszewicz, J. (1851).** *Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do roku 1794. [Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do roku 1794]*. Poznań, T. 3. S.217. [in Poland].
- Lysenko, M. (1954).** *Zibrannia tvoriv; u 20 t. [Collected works; in 20 vols]*. T. XVII. Kyiv: Mystetstvo. [in Ukrainian].
- Maksimovich, M. (1827).** *Malorossiiskie pesni, izdannie M. Maksimovichem. [Little Russian songs published by M. Maksimovich]*. M.: V Tip. Avgusta Semena. 234 s. [in Russian].
- Martynova, T. (1999).** *Vplyv kobzarstva na formuvannia natsionalnoi samosvidomosti ukrainsiv. [Influence of kobzarism on the formation of national consciousness of Ukrainians]*. Dys. kand. filosof. nauk. Kyiv. 170 s. [in Ukrainian].
- Matola, O. (2014).** *Amatorska muzychno-teatralna kultura Ukrainy: istoriografia doslidzhennia. [Amateur music and theater culture of Ukraine: historiography of the study]*. *Visnyk KNUKiM. Serii «Mystetstvoznavstvo» - Herald of KNUKiM. Series «Art History»*, (30), S. 62–68. <https://doi.org/10.31866/2410-1176.30.2014.159824> [in Ukrainian].
- Pidhorbunskiy, M. (2003).** *Kobzari ta bandurysty v Ukraini. [Kobzars and bandura players in Ukraine]*. *Kyivska starovyna – Kyiv antiquity*. № 4. S.170-175. [in Ukrainian].
- Pryshchepa, O. (2013).** *Mista Pravoberezhnoi Ukrainy kintsia XVIII–pochatku XX st.: suchasnyi stan doslidzhen ta perspektyvy vyvchennia [Towns of the Right-Bank Ukraine in the late eighteenth and early twentieth centuries: the current state of research and prospects of ovchennia]*. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Istorychni nauky – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University. Historical sciences*, 12. S.131-139. [in Ukrainian].
- Publika, T. (2008).** *Rozvytok muzychnoho vykonavstva u panskykh maietkakh na terenakh Podillia XVIII – pochatku XIX st. [The development of musical performance in the manor estates in Podillia in the eighteenth and early nineteenth centuries]*. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Mystetstvoznavstvo – Bulletin of the Carpathian University. art history. Vyp. XII–XIII*. S. 237-240. [in Ukrainian].

-
- Revutskyi, D.** (2003). *Chumatski pisni. [Chumatsky songs]*. Dmytro Revutskyi. Mykola Lysenko. Povernennia pershodzherel. Kyiv. 320 s. [in Ukrainian].
- Shevchuk, V.** (1990). *Samiilo Velychko ta yoho litopys. [Samiilo Velychko and his chronicle]*. *Doroĥa v tysiachu rokiv : rozdumy, statti, ese – The road of a thousand years: reflections, articles, essays*. Kyiv: Rad. pysmennyk. S. 184-208. [in Ukrainian].
- Skrypnyk, H.** (2008). *Istoriia ukrainskoi kultury. [History of Ukrainian culture]* : U 5-ty t. T. 4. Kn. 1: *Ukrainska kultura pershoi polovyny XIX stolittia*. Kyiv: Nauk. dumka. 1008 s. [in Ukrainian].
- Sofronova, L.** (1996). *Starinnii ukrainskii teatr. [Ancient Ukrainian theater]*. M.: ROSSPEN. 327 c. [in Russian].
- Stepanenko, M.** (1995). *Sonata dlia skrypky i chembalo Maksyma Berezovskoho. [Sonata for violin and cembalo by Maksym Berezovsky]*. *Ukrainskyi muzychnyi arkhiv – Ukrainian Music Archive*. Vyp. 1. Kyiv. S.6-8. [in Ukrainian].
- Titov, Khv.** (1924). *Stara vyshcha osvita v Kyivskii Ukraini XVI – pochatku XIX v. [Old higher education in Kyivan Ukraine in the 16th - early 19th century]*. Khv. Titov. Kyiv: Druk. KAN. 432 s. [in Ukrainian].
- Tsertelev, M.** (1819). *Opit sobraniya malopossiiskikh pesen. [Experience of a collection of Little Russian songs]* / [uklad., avt. pepedm. «O stapinnikh malopossiiskikh pesnyakh» ta ppimit. M.A. Tsertelev]. S.-Peterburg: Tip. K. Kraiia. 64 s. [in Russian].
- Udod, O.** (1970). *Dzherela z istorii osvity na Ukraini naprykintsi XVIII – pershii polovyni XIX st. [Sources on the history of education in Ukraine in the late XVIII - first half of the XIX century]*. *Arkhivy Ukrainy – Archives of Ukraine*. № 4. S.75-77. [in Ukrainian].
- Volosatykh O., Nazarenko V., Vilinskyi Yu.** (2019). *Vitold Maliszewskiy u muzychnomu zhytti Ukrainy ta Polshchi. [Witold Maliszewski in the musical life of Ukraine and Poland]*. *Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P.I. Chaikovskoho : naukovi zhurnal - Journal of the National Music Academy of Ukraine named after P.I. Tchaikovsky: scientific journal*. № 2 (43). S. 20–48. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 26.01.2024

Схвалено до друку / Accepted: 04.03.2024